

חִכְמַת יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצוֹת הַבְּרִית

סאת יוסף ריידר

חִכְמַת יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצוֹת הַבְּרִית היא כה רכה וצעירה, כתינוקת אשר זה לא כבר יצאה מחתוליה, עד שכמעט אי אפשר לבוא עליה בהרבה טענות ותביעות ולדונה לכף חובה אם לא מילאה את תפקידה כראוי. הלא הורתה ולידתה חלו רק בקץ המאה התשע עשרה (הנסיונות שנעשו לפני זה לא עלו יפה), והרי היא עתה

רק כבת חמשים שנה. תחלתה היתה בשובה ונחת, בשלהו והשקט, בלי משיכת קרן ותרוצת שופר, בלי הגפת תריסין ושפעת קלגסין. באו תלמידי חכמים יחידים ומפוזרים מעבר הים וישתקעו כאן באהלה של תורה וחכמה במקום לזנות אחר אלילי המסחר והתעשייה. כרגיל, וימשיכו את עיוניהם חקירותיהם אשר התחילו שם בימי שחרותם. באופן זה נשלמו כאן איזה מפעלים חשובים ומצוינים, כמו החקירה היסודית על השירה ההיסטורית של העברים העתיקים ע"י מיכאל היילפרין בשנת תר"מ, הערוך השלם של אלכסנדר חנוך יהודה קאהוט בשנת תרנ"ב, המלון התלמודי והמדרשי של מרדכי יסטרוב בשנת תרנ"ד, האינציקלופדיה הביבלית "אוצר השמות אשר בכתבי הקודש" של אברהם חיים רוזנברג בשנת תרנ"ה, הפירוש על התנ"ך של שבתי עהרליך הנודע בשם "מקרא כפשוטו" בשנת תרס"א, ועוד מפעלים פחות או יותר הגונים ומוצלחים. החבורים האלה היו הנצנים הראשונים בקרקע טרשים, ראשית בכורי פרי רוחנו, ואפשר היה לראות מראש שהם יקובו את הר הבורות ויפרצו פרצה בחומת ההדיוטות ויפתחו פתח כמעט לחכמת ישראל הבויה. ואמנם לא ארכו הימים ורעיון חדש, רעיון ענקי, נבקע ויצא מקלפתו. רעיון האנצי-קלופדיה היהודית-האנגלית, שהרעיש בשעתו את העולם ע"י גדלו וערכו. המפעל הגדול הזה, שנולד בראשית מאת העשרים ונשלם בשנת תרס"ה, הוא בלי ספק המפעל היותר חשוב של חכמי ישראל בארצות הברית, ואף כי השתתפו בו גם חכמי ישראל בארצות אירופא וגם חכמים נוצרים מארצות שונות, בכ"ז ראוי והגון הוא להקרא על שם חכמי ישראל האמריקאים, יען כי האינציקלופדיה יצאה מהם והם גם בצעו את החלק הלבאי של העבודה. אין לערוך את השפעת האנציקלופדיה הזאת בכל רחבה ועומקה: העובדה היא שהיתה כמין קודיפיקאציה של כל מדע היהדות מתחלתו ועד סופו בשביל כל היהודים המדברים אנגלית וביחוד בשביל יהודי ארצות הברית, ותשמש מן היום והוא והלאה כמו מצע ויסוד להתפתחות נוספת של תורת ישראל וחכמתו. באמת האנציקלופדיה מציגת ציון חשוב בתולדות המדע היהודי בארצנו, כי על ידה מסתלקת תקופת הבורות וההדיוטות ומופיעה תקופת הידענות והבקיאות בתורת ישראל. ואמנם מיום סיום האנציקלופדיה מתחילה חכמת ישראל להתפתח באופן סדורי והדרגי וספרים בעלי תוכן הגון מתחילים להופיע לעתים יותר תכופות. החששים והספקות מתגדפים, ותלמידי חכמים המרגישים קרקע מוצק תחת כפות רגליהם מתחילים לצעוד בצעדי און קדימה ולבנות בנין נהדר על אשיות חזקות ויסודות מוסדים. לא כל כך חשובה היא האנצי-קלופדיה העברית המכונה "אוצר ישראל" שיצאה לאור ע"י יהודה דוד אייזענ-שטיין בשנות תרס"ו—תרע"ג, יען כי ראשה רובה העתקה או חקוי בולט וניכר של האנציקלופדיה היהודית-האנגלית הנוכרת לעיל, ובמקומות שהיא נוטה מן הדרך הסלולה הזאת היא מלאה סירוסים ושבושים עד שאי אפשר לסמוך עליה.

והנה אף כי חכמת ישראל באמריקה לא יצרה גדולות ונוצרות כמו חכמת ישראל בארץ אשכנז, הנה כבר מצאה ידה בכל מקצועות תורת ישראל וספרותו, ורבים מפעליה כמעט בכל סניפי המדע העברי. חכמינו פה המשיכו ושכללו מה

שחכמינו באשכנזו יצרו וכווננו לפני יותר ממאה שנים. כידוע, הניחו רפפורט, צונק, גייגר, פראנקל ודומיהם את היסוד לחכמת ישראל המודרנית, ועל היסוד הזה בנו תלמידיהם וההולכים בדרכם בנין מרומם ומפואר ומהודר, היכל חכמת ישראל ומדע היהדות אשר על עם ישראל תפארתו. והנה בהקמת הבנין הזה ושכלולו לקחו חכמי ישראל בארצות הברית חלק הגון. כך, למשל, עובדה הבלשנות העברית והשמית ע"י קספר לויאס, מרדכי יר"ט מרגלית, ישראל איתן, ועוד; הסברת התנ"ך ותרגומיו העתיקים ע"י מרגלית הנוכר לעיל, משה בוטנ" ויזר, יוליאן מורגנשטרן, ודומיהם; ספרות התלמוד והמדרש, או ההלכה והאגדה, ע"י לוי גינצבורג, יעקב בצלאל לויטראבך, ותלמידיהם; הספרות האכדית (הבבלית והאשורית) ע"י מוריס יסטרוב והספרות הסורית ע"י ריכרד גוט" הייל; גנזי הלשון העברית-הערבית ע"י ישראל פרידלאנדר, בן-ציון הלפר, ועוד; תורת הפילוסופיה העתיקה והבינית ע"י דוד ניימארק, צבי מאלטר, יצחק החזיק, צבי וואלפסון וכו'; ההיסטוריה הגלותית ע"י גוטהרד דייטש, דוד פיליפסון, יעקב מאן, ועוד; הספרות הפיוטית ע"י ישראל דוידסון ודכותיה; הביבליוגרפיה ע"י אלכסנדר מארקס וחניכיו; וכן הלאה. כמעט שאין לך מקצוע אחד במדע היהודים והיהדות שלא שודד ולא נזרע ולא הופרה ע"י חכמינו בארץ החדשה. נזר היצירה, אחרי האנציקלופדיה, היה בלי ספק תרגום התנ"ך לאנגלית אשר תחלתו נערץ עוד בקץ המאה העברה אבל השלמתו היתה בשנת תרע"ז. התרגום הזה, אשר עליו יגעו ועמלו טובי חכמינו בארצות הברית במשך עשרות שנים, הוא כה מדויק ומוסמך, מהימן ומסורתי, עד שאפשר לנו להתנאות ולהתנאות בו ולברך ולקלס את המתרגמים שהצליחו לטעת את יפיפותו של שם באהלי יפת. טיב התרגום הזה נתפרסם לא רק בין היהודים המדברים אנגלית כי גם בין הנוצרים האנגלים בכל מקום שהם נחתים, וכל המלומדים העוסקים בתנ"ך רגילים לצטט ממנו. אם לא הועיל לפשט את כל הקשיים שבגוף התנ"ך, הרי הועיל להטעים ולהדגיש את דרך הפרשנות היהודית מיום היותה ועד עתה ולפרסם לכל העולם את נקודת מבטנו בנוגע להבנת ספר הספרים. זה הוא הישג חשוב שאין לזלזל בו או להטיל בו פגם. עד שנוצר התרגום הזה היתו מוכרחים להשתמש או בתרגום הרב יצחק ליסר הידוע, המלא סירוסים ושבושים רבים, או בתרגום הנוצרים הרשמי, שנעשה ע"י תיאולוגים נוצרים מתוך אספקלריה פגומה של הכנסייה הנוצרית. כעת יש לנו תרגום רשמי לנו לבדנו, מוסמך ומוסכם, נכבד ונהדר. צריך להעיר שהמפעל המצויין הזה יצא לאור עולם בסיוע פרטי ע"י החברה היהודית להוצאת ספרים באמריקה אשר בפילדלפיה, אשר מטרתה הראשית היא להסביר להמון העם את יצירותינו הגדולות מתקופת התנ"ך עד היום הזה ולהאיר את מסתרי חכמת ישראל בתקופת הגולה. בשובה ונחת היא עוזרת כמה מחכמינו ומלומדינו להדפיס את יצירי רוחם, ובשביל זה אפשר לאמר עליה שהיא אחד הגורמים החשובים בהתפתחות חכמת ישראל בארצנו. לא אגזים אם אומר שבלעדי תמיכתה החמרית לא היו רבים מחבורי חכמינו היותר מצוינים רואים אור הדפוס, ואל יהי דבר זה קל בעינינו.

מלבד תרגום התנ"ך מוציאה התכרה הנ"ל גם פירושים מיוחדים ומפורטים לכל ספרי המקרא. סריה של תרגומים אנגליים מן הספרים הקלסיים שלנו, סריה היסטורית של כל הקהלות העבריות החשובות בעולם, וגם סריה ביוגרפית של אנשי-שם יהודיים.

רוב הפעולה המדעית הזאת התרכז בהכרח סביב בתי-הספר העבריים הגבוהים ובתי-המדרש לרבנים שנוסדו כאן במשך יובל-השנים האחרון, יען כי בהם נשתקעו רוב החכמים המלומדים בתור מורים ומחנכים ועל ידם נצטברו אוצרי-ספרים גדולים ועצומים הנחוצים מאוד לחקירה ודרישה איזו שהיא. ביחוד הצטיין בנידון זה הסמינריון בניו יורק (נוסד בשנת תרמ"ו) עם ספרייתו העניקת המכילה כשבעת אלפים כתבי-יד וכמאה ואחד עשר אלף ספרי-דפוס: חברי-המורים שלו העשיר מאוד את ספרותנו המדעית ע"י ספרי מחקר חתובים יסודיים במקצועות רבים של חכמת ישראל. די להזכיר את ספריו המובהקים המפורסמים של שניאור זלמן שכטר בחקר התיאולוגיה והמדרש, את מחקריו ועיוניו הרבים של לוי גינצברג בספרות ההלכה והאגדה, את חקירותיו העמוקות של ישראל פרידלנדר בשדה הספרות הערבית והיהודית-הערבית, את חברו המנומנטלי של ישראל דוידסון על הפיוטים, את מאמריו הבקיאים של אלכסנדר מארקס בשדה הביבליוגרפיה העברית והיהודית, את מחקריו העמוקים של מרדכי קפלן על היהודים בתור עם ועל היהדות בתור תרבות, ואת חבוריו המגוונים של אלעזר אריה פינקלשטיין על אישיות עצומות ותנועות חשובות בדברי ימי ישראל העתיקים, ולולא דמסתפינא הייתי אומר שיותר משהרביץ הסמינריון תורה למרגן ורבנן ולזאטוטי בני ישראל הפרה את שדה ספרותנו לכל ענפיו וסניפיו ויפריח פרחי-חכמה מרהיבי-עין ומשיבי-נפש. בין המסיימים הפורים של המוסד הזה יש להזכיר את מאיר וואכסמאן הידוע ע"י חברו על תולדות הספרות היהודית, ישראל אפרת החוקר בצדדים שונים של הפילור סופיה הבינית, מיכאל היגר הדורש לנוסחאות התלמוד, ועוד. שני במדרגה הוא הסמינריון הרפורמי בסינסינטי (נוסד בשנת תרל"ה) עם ספרייתו המכילה יותר מאלפים כתבי-יד וכשמונים וששה אלף ספרי-דפוס: חברי-המורים שלו, אשר בו נמנו החכמים משה מילציגר, גוטהרד דייטש, משה בוטנויער, דוד פיליפסון, קויפמאן קאהלער, דוד ניימארק, יעקב בצלאל לויטראבאך, יוליאן מארגענשטערן, יעקב מאן, אברהם צבי אידלזון, ועוד, הרים תרומה גדולה לספרותנו המדעית בכל ענפיה השונים, וביחוד יש להרים על גס את מחקריהם היסודיים של ניימארק בתולדות הפילוסופיה הישראלית ושל אידלזון בתורת הנגינה העברית. צריך להזכיר גם את ספרי-השנה היוצא לאור ע"י הסמינריון בסינסינטי, והוא מוקדש כולו לחקר היהדות וספרות ישראל מראשיתה ועד סופה: תריסר הכרכים שיצאו עד כה הם מלאים ודגושים מאמרים טובים ומצוינים בכל מקצועות ספרותנו, ואף כי אין לכחד שיש ביניהם גם זיבורית ופסולת בכ"ז האור מרובה בהם על הצל. קרוב אל המוסדות האלה במדרגה הוא בית-המדרש מיסודו של משה אהרן דרופסי בפילדלפיה (נוסד בשנת הרס"ז) עם ספרייתו המכילה יותר משש מאות כתבי-יד

וכארבעים וחמשה אלף ספרי־דפוס: חברי־המורים שלו, אשר בו נמנו מרדכי יו"ט מרגלית, צבי מלטר, יעקב הושנדר, בן־ציון הלפר, שניאור זלמן צייטלין, שלמה ל. סקוס, ועוד, נתן מכחו ואונו לשדד את שדות ספרותנו היותר חבויים וטמירים, כמו תרגומי התנ"ך העתיקים וגנזי הספרות היהודית־הערבית. מלבד אלה הואיל בית המדרש הזה להוציא תחת עריכתו של נשיאו כורש אדלר רבעון יהודי־אנגלי, אשר במשך עשרים וחמש שנים הועיל הרבה לפתח ולשכלל את מדעי היהודים והיהדות לכל סניפיהם ומקצועותיהם. אמנם אין לכחד שיש בו ברבעון הזה, כמו בכל רבעון אחר, ציבחר של פסולת יחד עם הסולת, אבל נמצאים בו הרבה מאמרי־מחקר מצוינים ויסודיים שהם נכסי צאן ברזל של ספרותנו התורנית. יחד עם מאמרים קלי־ערך נמצאות בו חקירות מצוינות בבלשנות המקרא ובקדמוניות ישראל, בתולדות היהודים והתפתחות ספרותם, בהלכה ואגדה ובפילוסופית היהדות. הצעיר מכל המוסדות האלה הוא המכון לדת היהדות בניו יורק (נוסד בשנת תרפ"ב) עם ספרייתו המכילה כמאתים כתבי־יד וכשלושים ושבעה אלף ספרי־דפוס: בין מוריו ומחנכיו נמצאים חכמים ומלומדים כחיים טשרנוביץ (בכנויו רב צעיר) המפורסם ע"י חבריו העיוניים על התלמוד וההלכה, שלום שפיגל הידוע בחקירותיו האנליטיות בלשון עבר וספרותה, רפאל מרקוס אשר התמחה למומחה בספרות ההיליניסטית, ועוד. לאחרונה נחוץ להזכיר גם את הסמינריון האורתודוקסי על שם הרב יצחק אלחנן בניו יורק (נוסד בשנת תרנ"ו): בין מוריו יש איזה מלומדים הראויים לשם זה, אף כי תרומתם לחקר תולדות ישראל וספרותו היא מצערה מאוד. ספר הראוי לברכה שיש לציין שיצא ממורי הישיבה הוא על „עריכת התלמוד הבבלי" מאת יחיאל קפלן, מחקר חשוב על סידור התלמוד. כנראה, נקודת־הכובד בבית המדרש היא ההוראה ולא החקירה. זה כחמש שנים שחברי־המורים מוציא מאסף עברי בשם „חורב" בעריכת פנחס חורגין, המוקדש לתולדות ישראל וספרותו, אבל ערכו המדעי לא החזוור עוד.

בקשר עם בתי־המדרש הנזכרים לעיל יש להזכיר לכל הפחות כמאה תיזות חשובות ורבות־ערך במקצועות שונים של חכמת ישראל שנכתבו ע"י החניכים והמסיימים של המוסדות האלה. „כשהבנאים בונים גם העגלונים נעשים טרודים", וכל לבנה מצטרפת לנדבך, וכל נדבך מצטרף לחומה, וכן הלאה.

נחוץ להעיר גם על פעולת האקדמיה האמריקאית לחקר היהדות בניו יורק אשר בשנות קיומה המעטות כבר עזרה כמעט לחרוש ולעדור את שדה המדע היהודי, ויש תקוה שתאזור כח ותרבה חיל יותר בשנים הבאות. במשך עשר שנים הספיקה להוציא שמונה כרכים מלאים עיונים ומחקרים חשובים בכל ענפי ספרותנו הגלותית, ורבים מהם הם ספרים בפני עצמם, טבין ותקילין. לאחרונה יש להזכיר את החברה להיסטוריה יהודית אמריקאית בניו יורק (נוסדה בשנת תרנ"ב) אשר במשך שנות קיומה הוציאה לאור שלשים וחמשה כרכים של מאמרים ומסות בתולדות היהודים בארצות אמריקה.

כל אלה הן פעולות כלליות, פעולות של מוסדות, וכמובן יש גם הרבה נסיונות

פרטיים, אלא אטו כרוכל איזל ואחשוב אותם אחד לאחד? העיקר הוא שיש כאן תנועה ותסיסה בין חכמי ישראל, וכלם מסייעים ליצור יצירה נאווה ומהודרה ולבנות את היכל חכמת ישראל על אשיות חזקות ומוצקות. ומה הוא הסכוי לעתיד? אפשר להוכיח ע"י מעוף-עין אחד כי „נצח ישראל לא יכזב“ וכי פתיל המסורת המדעית לא ינתק בעתיד הקרוב. אין להואש, כי טרם ששקעה שמשו של דור-החכמים העבר כבר זרחה שמשו של דור-החכמים הבא. בכל רחבי ארצנו צצים ועולים כחות צעירים ורעננים המקדישים את חייהם לתורת ישראל וספרות שם; ובלי ספק ימשיכו את המסורה של חכמת ישראל. די לי להזכיר את אפרים אביגדור שפיחר בארכיולוגיה של ארם-נהרים ובחקירת השפה האכדית, נלסון גליק בארכיולוגיה של ארץ ישראל, כורש גורדון בחקירת השפה האכדית ויחוסה אל שפת התנ"ך, זליג הריס בחקירת שפות צור וצידון העתיקות, ת. א. גינזבורג בהשוואת השפות השמיות השונות, שמואל פייגין בחקירת האשורולוגיה, שלום בארון בדברי ימי ישראל העתיקים והחדשים, ועוד. אם יצירותיהם של המלומדים האלה אינן עולות על יצירותיהם של דור-החכמים העבר הנה לכל הפחות אינן נופלות מהן; אולם אפשר שבעתיד יביישו הצעירים האלה את הזקנים, יען כי הכנתם לאומנותם היא יותר יסודית והכשרתם היא יותר משוכללת. חזקה שלא יוציאו דבר שאינו מתוקן מתחת ידיהם.

אבל במקום שיש חמה יש גם צלה, ובכלל אין חיוביות בלי שליליות. העובדה היא שיחד עם החטה והסלת הושפע עלינו גם הרבה חשש ופסלת. מלבד החבורים המובהקים והמצוינים אשר נחנו בהם במשך עשרות השנים האחרונות הלעיטו לנו ג"כ ספרים רבים אשר לכל הפחות תועלתם מוטלת בספק גדול ולכל היותר טוב להם שלא נבראו משנבראו. הספרים האלה המתאמרים ג"כ בתור יצירות של חכמת ישראל, הם עפ"י רוב ילידי פלפולים חריפים ואסמכתות תלויות על בלימה, שהחדוד הוא העיקר בהם וההגיון טפל, ועל יסוד החדוד וה„איפכא מסתברא“ לא ימנעו מלטמא את הטהור ומלטהר את השרץ בק"ן טעמים. אין כל ספק שספרים ממין זה לא יחשבו לנו לברכה כי אם לקללה, יען כי לא רק מהומה הם מביאים לתוך ביתנו כי גם לשחוק ולקלס יעשונו בעיני הגוים המשכילים והמנומסים. חכמת ישראל אמתית, ככל חכמה אחרת, דורשת יגיעה גדולה והכנה רבה, חנוך של ימים ושנים, בבחינת התקן עצמך לפרוודור בכדי שתכנס לטרקלין; מלבד זאת כנות ונאמנות, זהירות ומתינות, צלילות-דעת ובריות-שכל, טהר-רעיון ובהירות-מחשבה, בקצור כל המעלות והמדות שמנו רבותינו אצל תלמידי חכמים. ההפך מהן נמצא אצל חכמת ישראל מלאכותית ומזויפת: פה אין כל הכנה ראויה ובקיאות הגונה, אין כל זהירות ומתינות, וביחוד אין כל כנות ונאמנות וחפץ לחתור אל האמת הטהורה. אם נמצאת פה בקיאות, הרי זו בקיאות הנקנית ע"י רפרוף-עין במלונים ובקונקור-דנציות, ואם נמצאת פה אומנות הרי היא אומנות של אומן שאין כלי-אומנתו בידו. האפיגונים הללו, היודעים מעט רומית ועוד פחות מזו יונית, מתעקשים דוקא לצטט ציטטים ארוכים מן הסופרים הקלטיים של רומא ואתונא, וכל רז לא אניס

להם; וכשמכריזים על הפרקמטיא שלהם בקולי קולות בנוסח הריקלמה האמריקאית הם מתגנדרים כטוסים וטופפים ביהירות ככהנים גדולים ומפיקים ריח של גאוניים וקדושים. מבחר שעשועיהם הוא להתלוצץ בחלוצי חכמת ישראל, כמו רפפורט, צונץ, גייגר, פראנקל, גרץ, ועוד, ולהצביע על טעיות ושבושים בספריהם, כמי שמתפאר ואומר: החכמים האלה הם קטלי קני באגמא, אבל אנחנו, רק אנחנו, שבילי החכמה נהירין לנו כזהר הרקיע; ויש מהם השואפים למונופולין ומשתמשים בכנוי גוף ראשון: אני ואפסי עוד. אבל מה עלובים הם הננסים האלה העומדים על גבי ענקים ומתפארים שהם רואים מרחקים יותר רוחים מתומכיהם. לאמתו של דבר, כשנעיין היטב בחקירותיהם והשגותיהם נמצא שהעלו חרס בידיהם ולא הוכיחו כלום חוץ מבערותם, והרי זה כמו לו התגעשו הרים והולידו עכבר. כנראה, אדיר כל חפצם של צורכי רבנו הללו הוא להתנוצץ בסנסציות, להופיע בדפוס ולהתראות כגאון, חלילה להם לשמוע לעצתו הידועה של הוראץ שכל מחבר יחכה לכל הפחות תשע שנים טרם יפרסם את חבורו. כידוע, מכבשי־הדפוס הם טרודים עתה יותר מבכל תקופה אחרת, והכל הוא חומר לגלגליה, והם בולעים ופולטים כל מיני ספרים אם רק יש להם גואל ומשלם. כור־הבחינה של הדור העבר אין לו מציאות כעת וכל בר בי רב דחד יומא היודע לנהג את ידו בכתיבה איזו שהיא ושואף לכבוד־סופרים כל שהוא וגם יש לו פרוטה בכיס יש לו רשות לחבר ספר ולהדפיסו במהירות גדולה, והרי הוא סופר וחכם כאחד וחסל. ערבובי־ערכים כזו היא אחת ממחלות דורנו. צרעת ממארת של דור פזיז וקל־דעת המורד במוסכמות ומתגאה להפוך את הקערה על פיה.

יש עוד צד שלילי. כידוע, נעשתה חכמת ישראל מדרס גם לחכמי הגוים העוסקים בה משום פניה עצמית או נטיה נוצרית, בכדי להגדיל ולהאדיר את הדת הנוצרית ולהשפיל את כבוד היהדות. לדאבונו הסכינו רבים מחכמינו להגרר אחרי דעותיהם המפוקפקות של החכמים האלה ולהביט על היהודים והיהדות מתוך שפופרת צרה ומשוחזת של תיאולוגים נוצרים. זה בודאי מזיק ומפסיד. ע"י שמות מצלצלים כמו „בקורת עליונה“ ו„נתוח מדעי“ נלכדים איזה מחכמינו ברשת תיאוריות מהפכניות אשר כל עקרון לא בא כי אם לקעקע את בירת היהדות ולהפוך את קערתנו על פיה. ומה נקל הוא להם להתפשט בסבך התיאוריות האלה, כי הלא הלכו לבתי־מדרשם של החכמים הנוצרים האלה וילמדו מהם את תורתם ושיטתם במשך ימות בחרותם ויסכינו לעשות כמתכנתם בחקירותיהם ודרישותיהם. במקום לאכול את התוך ולזרוק את הקלפה הם בולעים את הקלפה יחד עם התוך, פשוט מפני כבוד מוריהם. אמנם הבקרת היא יפה, וצריך להשתמש בה גם הסדר בשקלא וטריא הוא נאה, וצריך לאחוז בו, אבל חלילה לנו לקבל את תוצאות חקירותיהם של החכמים הנוצרים, כי, כאמור, משוחזות הן ומוטלות בספק גדול. מתכוון אני ביחוד לתיאוריות ע"ד חבורם של ספרי המקרא אשר הקימו תיאולוגים אשכנזים במשך המאה התשע עשרה; כל מטרתם לא היתה כי אם להוכיח שעם ישראל היה עם בור ופראי בימים קדומים ולא נעשה לעם מנומס וספרותי אלא אחר גלות בבל.

הנה באו החפירות הארכיולוגיות והתגליות בארצות המזרח הקרוב ויטפחו על פניהם של התיאולוגים האלה ויראו להם שכל הגיונותיהם היו מבוססים על אשיות-תהו ואדניי-בהו ולשקר עשו עט וחברו ספרים. ובכל זאת יש עוד מלומדים יהודים הנאחזים בסבך התיאוריות הזרות האלה וכותבים ספרים כרסניים ומאמרים סבוכים בתור סמך להן ולמחבריהן, ודא עקא. עלינו להשתחרר ממדע המקרא ומחכמת ישראל הנעשים ע"י חכמי הגוים, יען כי משוחדים הם למרות שנינותם וחריפותם. טוב עוללות ישראל מבציר הנוצרים.

ועוד זו רעה חולה שחכמת ישראל במשך דור שלם התרכזה סביב מציאות ה"גניזה" של קהירא. אמנם אין לכחד שבין גנזי הגניזה נמצאו איזה ספרים וקטעים חשובים אשר העשירו את ספרותנו ויאירו אור על תקופה חשכה בדברי ימינו, כמו ספר בן סירא וספר הצדוקים ועוד, אבל לא כאלה הם רוב "השמות" הקטעים אשר רבים מחכמי ישראל נפלו עליהם כמו על מציאה גדולה וידפיסום בהארות והערות, בהגהות והוספות, בפלפולים חריפים וגבוכי אמרים לאין קצה ושעור. כבודה של ה"גניזה" במקומה מנוח, אבל לא כל עלה וגליון שנמצא בה הוא קדש קדשים. ספרותנו המדעית, ביחד העתונית, מלאה על כל גדותיה קטעי ה"גניזה" אשר רובם הם דקדוקי עניות או קמחא טחינא ואינם מוסיפים כלום לסך הכולל של חכמת ישראל. רבים נלכדים במצודה זו. רגילים אנחנו לתפוש דרך קצרה וקלה שאין בה משום תקלה ושמיטת הרגל, ומה נקל הוא להוציא לאור גוף-כתב עתיק ולהוסיף עליו מעט נופך משלנו ולרשום עליו את שמנו כמו לו אנחנו יצרנו אותו, והרי לך מחברים בחסד אלהים! מאלו מוכן שהרבה יותר קשה ומיגע להרות רעיונות מקוריים ולהגות הגיונות חדשים ולצרפם לחבור חדש לא שפרו ראשונים. זאת היא דרך ארוכה וקשה שרק יחידי סגולה עלולים לעבור בה בלי ממשול, ובהכרח רבים משתמטים ממנה. ה"אורשריפט" של גייגר וה"גוטטעס" דיענסטליכע פאָרטערעגע" של צונץ הפריאו דורות שלמים והשפעתם היתה השפעה מתמדת עד היום הזה, יען כי נוסדו על הגיונות מקוריים ומחשבות מזוככות וצרופות ויהיו פרי רוח חפשי ובלתי משועבד לזולתו. בימינו הכל נוסד על חקוי וטמיעה, בטול הישות ודלדול העצמיות. בכלל עמא פויזא אנחנו, עם העושה הכל בחטיפה, וגם רבים מתלמידי חכמינו הם כפרפרים החוטפים גרעין פה וגרעין שם ומכינים מהם מין דייסא בלתי מעוכל; אבל לעולם לא יגיעו לידי בנין שלם. עשירים הם לגבי הגהות והערות, לגבי כוכביות אשר המשורר סווינבורן מתאר אותן "כמו עלי-תאנה שבהם הצניעות מנסה לכסות את ערות-הבדאות", אבל עניים הם לגבי יסוד מוסד חדש והקמת בנין צרוף ומצורף כגוש אחד. אין זה הגזמה. כבר העיר שד"ל שרק לפעמים רחוקות מאוד זוכה היהודי לכתוב ספר שיטתי המשקיף את כל הגיונות לבו במשטר נאות ובסדר הגון. לפי דעתו היהודי מצטיף יותר בהערות ארעיות ובהארות מקריות ובניצוצות-מחשבה קטועים ופתאומיים. ואף כי שנו חז"ל (ירושלמי הור' ג'): "הסדרן קודם לפלפול", הנה הפלפול היה ראש רעיונו ועיקר מחשבותינו עד הימים האחרונים, ועוד ידו נטויה לעשות שמות בקרבנו.

אכן למרות הקיום השליליים אשר התויתתי למעלה הנה אפשר להגיד בלי שום פקפוק וספק־ספיקא כי חכמת ישראל הכתה שרשים ובצרה כבר את עמדתה על אדמת ארצות הברית. עד ששום רוח תזוית לא תועיל עוד לעקור אותה ממקומה. בדיעבד כבר נעשתה חפשית ועצמאית וכמעט שאינה תלויה עוד בחברותיה מעבר לים. היו ימים, והם אינם רחוקים מאתנו, שבהם הוזקקנו לארץ אשכנז ולשפתה בכל המקצועות של חכמת ישראל ובלעדי ספרים כתובים אשכנזית לא יכולנו לצעוד צעד אחד קדימה במדע היהדות. ברוך השם שהשתחררנו מן השעבוד הרוחני הזה. כעת, אחרי דור אחד של עבודה אינטנסיבית בארצות הברית וקצת גם באנגליה ובארץ ישראל, אפשר לכל חכם בשדה חכמת ישראל בלי הודקק לשפת אשכנז ולספרותה המלאה רעל השנאה וארס האנטישמיות. ובהפסק הקשר המחבר את ישראל לשפת אשכנז תמוט גם האגדה הבדויה שאי אפשר לחבר חבורים בחכמת ישראל בשפת עבר. עורבא פרח! אפשר ואפשר לכתוב בשפת עבר על כל מקצוע ומקצוע של חכמת ישראל, והמכון למדע היהדות שעלייד האוניברסיטה העברית בירושלים יוכיח זאת למדי. במשך שנות קיומה המעטות כבר הראתה האוניברסיטה בירושלים את כחה ועצמה בממלכת המדעים הרוחניים, ביחד חכמת ישראל ומדע היהדות. והוא הדין בחכמת ישראל בארצות הברית. גם פה, כמו שאמרתי, נוצרו לנו יצירות גדולות ונכבדות בעברית במשך הדור האחרון, ונכסינו הרוחניים נתרבו עד כדי שעור הגון, ויש תקוה שיוסיפו להגביר חיל גם בעתיד. רק תנאי אחד נחוץ לנו, והוא כסף לפרוע את הוצאות הדפוס. כמו כל עסק אחר חכמת ישראל דורשת אמצעים חמריים בכדי להגדיל את אמצעיה הרוחניים, ודרא דמונא בהכרח מוביל לפשיטת הרגל. עד כה יד אחינו היתה קמצנית בנדבותיהם לצורך זה. צנתרי דדהבא נתבעים ונותנים לצרכי הגוף אבל לא לצרכי הרוח. אחד מן הטעמים החשובים להצלחת חכמת ישראל בארץ אשכנז היתה נדיבותם וידם הרחבה של עשירי ישראל בנוגע לצרכי תורה. אכן יש תקוה שגם עשירינו יתרגלו לאט לאט להאציל מנדבותיהם לצרכינו הרוחניים, ואז נגביר חיילים ואפשר שניצור יצירות לא שערון ראשונים. הכחות הרוחניים ישנם פה, והם הולכים ומתרבים ע"י גולל אירופא, ואם כסף כאן הכל כאן. בכל אופן אפשר לראות מהפכה גדולה ההולכת ומתהווה לעינינו, והיא העברת המרכז העברי הרוחני מארצות אירופא לארצות הברית ולארץ ישראל. הפרוצס הזה היה ניכר מימות מלחמת העולם, אבל בשנים האחרונות הודגש יותר ע"י הפולמוס האנטישמי שאין לו גבול ועוקר הכל מן השורש. כידוע, חכמת ישראל המודרנית נולדה וגדלה באשכנז, אבל בעטין של הרדיפות שם נתלדלה ונתנונה עד כדי אפיסת כח, ואין כל ספק שמהיום והלאה תזו נקודת־הכובד שלה מארצות אירופא לארצות הברית ולארץ ישראל.